

УДК 37.042:612.821.3

DOI 10.26697/9786177089000.2017.179

© Завітренко Д. Ж., Барбулат М. Р., 2017

**Завітренко Долорес Жораївна,
Барбулат Марія Руслановна**Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка**ПІДХОДИ ДО СТВОРЕННЯ ЄДИНОЇ СИСТЕМИ РАНЬОГО
ВИЯВЛЕННЯ Й КОРЕКЦІЇ ВІДХИЛЕНЬ У РОЗВИТКУ ДІТЕЙ**

Останнім часом в Україні впроваджуються необхідні заходи щодо збереження набутого досвіду спеціальної освіти, виробляється нова стратегія корекційно-виховної роботи, створюються умови для реалізації права дітей з особливими потребами на вибір типу навчального закладу та змісту і форм освіти. Специфіка навчальної діяльності дітей з особливими потребами вимагає внесення суттєвих корективів до змісту, структури та організації навчальної та корекційно-виховної роботи. У статті розглянуто підходи до створення єдиної системи раннього виявлення й корекції відхилень у розвитку дітей. Особливу увагу зосереджено на проблемі розумового розвитку та розумового виховання в дитячій психології та педагогіці. З цією метою розглянуто обстеження, диференціальну діагностику та медико-психолого-педагогічну корекцію відхилень розвитку дітей.

Ключові слова: аномальна дитина, корекція відхилень у розвитку дітей, розумове виховання, диференціальна діагностика, скринінг обстеження, класифікація дітей з порушенням слуху.

Проблема, її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Проблема розумового розвитку й розумового виховання була та залишається однією з найбільш значущих у дитячій психології й педагогіці. На сучасному етапі вона набуває особливого значення через тенденції збільшення кількості дітей із відхиленнями в розумовому розвитку, які зазнають внаслідок цього труднощів у навчанні. 3-поміж них зустрічаються діти із загальним недорозвиненням мови, із затримками психічного розвитку, з наслідками раннього органічного ураження центральної нервової системи, з мінімальною мозковою дисфункцією та ін. Згодом ці діти складають основний контингент корекційних класів і класів компенсувального навчання.

Роз'єднаність ДОО загального й компенсуючого типів, недостатній зв'язок використовуваних технологій навчання мають дві

негативні сторони. По-перше, це істотно гальмує створення цілісної системи дошкільного виховання і інтеграцію дітей з обмеженими можливостями в середовище однолітків, які розвиваються нормально. По-друге, це не сприяє поширенню й використанню сучасних педагогічних технологій, застосування яких дає не тільки розвивальний, а й корекційний ефект.

Виклад основного матеріалу. Сучасні вимоги до виховання й навчання дітей дошкільного віку з необхідністю корекції висувають на перший план як основне завдання створення оптимальних умов для соціального становлення (соціалізації) дитини в цей найважливіший віковий період.

На сучасному етапі розвитку одним з актуальних напрямків психології та педагогіки в багатьох країнах світу є контроль за психічним здоров'ям дітей з раннього віку, який здійснюється спеціальними державними службами.

Ранній вік (від народження й до 3 років) у житті дитини є найбільш відповідальним періодом, коли розвиваються моторні функції, орієнтовно-пізнавальна діяльність, мовлення, а також формується особистість.

Пластичність мозку дитини раннього віку, сенситивні періоди формування емоцій, інтелекту, мовлення й особистості визначають великі потенційні можливості корекційної допомоги. Рання й адекватна допомога дитині дозволяє більш ефективно компенсувати порушення в його психофізичному розвитку, чим пом'якшити, а можливо, і попередити вторинні відхилення.

Раннє виявлення та корекція відхилень у розвитку є основоположним принципом української дефектології. Багато що в цьому напрямку вже зроблено. Ще в 20–30-ті роки в клініці професора Н. М. Щелованова були розроблені показники нервово-психічного розвитку дітей першого року життя (зокрема й відхилення від норми). Надалі вони багаторазово перероблялися й доповнювалися колективом учених під керівництвом професора Н. М. Аксаріна (1-й рік життя – Е. Л. Фрукт, 2-й рік життя – К. П. Печора, 3-й рік життя – Г. В. Пятыхіна).

У 70-ті роки ці дослідники вперше в нашій країні розробили процедуру діагностики й тести для перевірки розвитку дітей у поліклініці, у будинку дитини, у яслах. У 1975 р. ця методологія була рекомендована до впровадження в дитячі поліклініки й дошкільні заклади.

У 90-ті роки Інститутом корекційної педагогіки розроблена психолого-педагогічна діагностика дітей раннього та дошкільного віку, що враховує вікові психологічні новоутворення, рівень розвитку провідної діяльності й рівень розвитку типових видів діяльності

дитини в кожному віковому періоді. Такий підхід дозволяє не тільки виявити відхилення в розвитку дитини, а й визначити шляхи корекційної роботи з ним.

Велика увага приділялася й приділяється ранньому виявленню й корекційній допомозі дітям із різними відхиленнями в розвитку, зокрема дітям із порушеним слухом. Питання класифікації дітей із порушеннями слуху висвітлено в роботах Р. М. Боскіс і Л. В. Неймана.

Як підкреслював Л. С. Виготський, аномальна дитина є насамперед дитиною, яка розвивається. Розвиток аномальної дитини ще більшою мірою, ніж розвиток дитини без відхилень у розвитку, залежить від умов навчання й виховання.

Для побудови ефективного процесу навчання й виховання аномальної дитини, забезпечення своєчасної корекції й компенсації аномального розвитку необхідно враховувати закономірності розвитку й індивідуальні можливості дитини, тобто зону його найближчого розвитку.

З'ясування особливостей дефекту й ступеня його виразності вимагає системного підходу до аналізу порушень, обліку структури дефекту загалом.

Так, ще в 30-і роки Е. Ф. Рау були відкриті перші ясла для дітей, які не чуять, підготовлена методична література з виховання та навчання дітей раннього віку з порушеним слухом. У 60-70-ті роки зміст роботи в сім'ї з дітьми другого року життя розробляли Б. Д. Корсунська, Л. А. Венгер, Г. Л. Вигодська, Е. І. Леонгард. У 80-90-ті роки особлива увага приділялася дітям першого року життя (Е. І. Леонгард, Т. В. Пелимський, Н. Д. Шматко). З кінця 80-х років в Україні Міністерством охорони здоров'я вперше розроблено єдину систему раннього (з періоду новонародженості) виявлення дітей з порушеним слухом, яку впроваджено в країні як обов'язкову.

Ця система передбачає:

- виявлення дітей з факторами ризику з приглухуватості в пологових будинках;
- диспансерне спостереження цих дітей у поліклініках за місцем проживання та скринінг-обстеження слуху у віці 1, 2, 4, 6, 12 місяців;
- поглиблене аудіологічне й сурдопедагогічне обстеження дитини з підозрою на зниження слуху в сурдологічних кабінетах.

З моменту виявлення зниження слуху в дитини починається проведення медико-педагогічних корекційних заходів. Ранній (із перших місяців життя) цілеспрямований корекційний вплив сприяє тому, що навіть у дітей з важкою приглухуватістю й глухотою до 3-5 років можна сформувати розгорнуте фразове мовлення, звучання якого максимально наближається до нормального.

Психолого-педагогічну допомогу дітям з порушеним слухом

отримують у сурдологічних кабінетах (відділеннях, центрах), а також у створюваних при спеціальних (корекційних) освітніх дошкільних установах для глухих і дітей, що недочувають, у групах надомного навчання й короткочасного перебування. У сурдологічних кабінетах медико-психолого-педагогічна корекція дітей першого року життя здійснюється, переважно, раз на місяць. Діти після року, які не відвідують спеціальну установу, одну годину на тиждень займаються з педагогом. У групах надомного навчання й короткочасного перебування спостереження за дітьми до року здійснюються, по можливості, удома; з року діти можуть відвідувати заняття фахівця 2-3 рази на тиждень. Якщо батьки живуть далеко від закладу, який надає дитині допомогу, то вони можуть приїжджати 2-3 рази на рік і протягом 1-2 тижнів відвідувати заняття щодня.

Незважаючи на певні досягнення в розробці різних діагностичних методик і медико-педагогічної корекції ряду відхилень у розвитку, сьогодні в Україні немає єдиної системи раннього виявлення дітей з підозрами на ті чи ті відхилення в розвитку. Її створення – важлива і актуальна задача сучасного етапу корекційної допомоги дітям раннього віку.

З нашого погляду, організація раннього виявлення та корекційної допомоги дітям з порушеним слухом може бути моделлю допомоги дітям з іншими відхиленнями в розвитку (інтелектуальними, сенсорними, емоційними, руховими, мовленнєвими). Водночас слід зазначити, що характер порушення й структура дефекту визначають різні форми роботи з виявлення дітей з відхиленнями в розвитку та організації корекційної допомоги.

Створення єдиної системи раннього виявлення та корекції відхилень у розвитку дітей передбачає проведення цілеспрямованої державної політики в цій галузі й розробку законодавчих актів з метою подолання міжвідомчих і міждисциплінарних бар'єрів.

Завдання створення системи – розробка та апробація різних моделей скринінгового й поглибленого диференційованого обстеження всіх дітей першого року життя для виявлення дітей з підозрою на відхилення в розвитку й надання різноманітних форм психолого-педагогічної та соціальної допомоги їм та їхнім сім'ям.

Система раннього виявлення та корекції відхилень у розвитку, з нашої позиції, повинна містити чотири основні блоки.

Перший блок – скринінгове обстеження дітей першого року життя. Воно передбачає насамперед розробку карт факторів ризику в розвитку дитини. Карта повинна заповнюватися в пологовому будинку з відміткою про наявність фактора ризику у виписці, потім передаватися в поліклініку за місцем проживання для проведення систематичних спостережень за розвитком дитини, його обстеження.

За першої підозри на відхилення або уповільнений темп у розвитку дитина повинна направлятися на комплексне медико-психолого-педагогічне обстеження.

Основне завдання блоку – виявлення дітей із підозрою на те чи те відхилення в розвитку. Для його успішного розв'язання необхідно спільно з Міністерством охорони здоров'я розробити та апробувати:

- карти факторів ризику в розвитку дитини;
- скринінгові методики обстеження нервово-психічного розвитку дитини першого року життя;
- процедуру обстеження дітей і спостереження за їх розвитком;
- ефективні і недорогі технічні засоби скринінг-діагностики.

Другий блок – диференціальна діагностика, яка здійснюється в дитячих поліклініках, спеціалізованих центрах, лікарнях. Її завдання – виявлення відхилення в розвитку, уточнення структури дефекту, визначення можливостей медичного впливу й психолого-педагогічної корекції відхилень у розвитку дитини.

Диференціальна діагностика потребує подальшого вдосконалення методик і придбання новітнього обладнання, однак навіть ті методи й оснащення, яке вже є, дозволяють вирішувати завдання блоку досить успішно.

Третій блок – медико-психолого-педагогічна корекція відхилень у розвитку. Необхідно розробити й апробувати різноманітні організаційні форми корекційного впливу. Так, наш досвід показує, що для дітей із порушеннями центральної нервової системи, інтелектуальними й мовними проблемами корекційне навчання доцільно організовувати саме в дитячих поліклініках за місцем проживання, доповнивши їх штати вчителями-дефектологами, що працюють із дітьми раннього віку. Діти ж із сенсорними порушеннями, проблемами в емоційному розвитку, з порушеннями опорно-рухового апарату, складною структурою дефекту й інші настільки специфічні, що з раннього дитинства вимагають спеціалізованої допомоги. Необхідно створити гнучку систему корекційного впливу, що поєднує допомогу дитині в поліклініці за місцем проживання та спеціалізовану в профільних медичних і медико-психолого-педагогічних (реабілітаційних) центрах. Останні могли б конкурувати з допомогою дитині за місцем проживання, зокрема із заняттями з учителем-дефектологом поліклініки.

З нашого погляду, доцільно також розширювати такі нові форми корекційного впливу, як групи надомного навчання й короткочасного перебування при спеціальних (корекційних) дошкільних установах.

Необхідно передбачити в цьому блоці й таку важливу ланку, як щорічне поглиблене медико-психолого-педагогічне обстеження дитини (на першому році життя бажано не рідше двічі на рік) з метою

уточнення структури порушення, визначення ефективності реабілітаційних заходів і напрямків подальшого корекційного медико-психолого-педагогічного впливу.

Створення системи раннього виявлення, корекція відхилень у розвитку і її функціонування вимагають особливої уваги до підготовки кадрів.

Четвертий блок – створення обґрунтованої, скоординованої державної програми підготовки та перепідготовки фахівців для системи раннього виявлення та ранньої корекційної допомоги дітям з відхиленнями в розвитку.

Необхідно організувати цілеспрямовану підготовку вчителів-дефектологів (на дефектологічних факультетах педагогічних університетів та інститутів, через курси підвищення кваліфікації і под.) для роботи з дітьми раннього віку, для надання корекційної допомоги в різних формах.

Сьогодні від будь-яких новацій чекають економічного ефекту. На жаль, ця програма, як і все, що пов'язано з інтересами проблемної дитини, не відповідає цій вимозі. У процесі її проведення кількість дітей із відхиленнями в розвитку буде збільшуватися за рахунок «невиявленого резерву». Сама реалізація системи раннього виявлення та корекції порушень у розвитку в повному обсязі буде досить дорогою (ураховуючи сучасні технічні засоби діагностики й корекції). Водночас у деяких дітей будуть подолані ті чи ті відхилення, деяких буде підготовлено до виховання й навчання в масових загальноосвітніх закладах. Однак і в цьому разі діти з досить вираженими відхиленнями в розвитку (наприклад, із середніми та важкими порушеннями слуху, зору, опорно-рухового апарату) потребуватимуть постійного психолого-педагогічного супроводу й систематичної корекційної допомоги.

Отже, раннє медико-психолого-педагогічне втручання дозволить послабити, а в окремих випадках і запобігти наслідкам того чи того відхилення в розвитку, допоможе виростити людину, здатну брати активну участь у житті суспільства. Основний економічний ефект полягає не в зменшенні кількості різних спеціальних установ, а в попередженні наслідків збільшення кількості інвалідів.

Література

1. Вигодська Г. Л. Навчання глухих дошкільників сюжетно-рольових ігор / Г. Л. Вигодська. – М. : Просвещение, 1975. – 174 с.
2. Катаева А. А. Дошкольная олигофренопедагогика / Катаева А. А., Стребелева Е. А. – М. : Просвещение, 1988. – 320 с.
3. Ковалев С. В. Психология современной семьи / С. В. Ковалев. – М. : Просвещение, 1988. – 212 с.
4. Петровский В. А. Учимся общаться с ребенком /

Петровский В. А., Виноградова А. М. – М. : Просвещение, 1993. – 117 с.

5. Субботский Е. Б. Ребенок открывает мир / Е. Б. Субботский. – М. : Просвещение, 1991. – 160 с.

6. Піаже Ж. Вибрані психологічні праці / Ж. Піаже / Пер. з франц. – М. : Просвещение, 1969. – 490 с.

7. Фиейк-Хобсон К. Развитие ребенка и ее отношение с окружением / Фиейк-Хобсон К., Робинсон Э., Скинн П. / Пер. з англ. – М. : Центр общечеловеческих ценностей, 1993. – 226 с.

8. Екжанова Е. А. Коррекционно-развивающее обучение и воспитание / Екжанова Е. А., Стребелева Е. А. – М. : Просвещение, 2005. – 272 с.

9. Носкова Л. П. Дошкольное воспитание аномальных детей / Носкова Л. П., Соколова Н. Д., Гаврилушкина О. П. / Под ред. Л. П. Носковой. – М. : Просвещение, 1993. – 224 с.

10. Синьов В. М. Основы дефектологии: навч. посібник / В. М. Синьов. – К. : Вища школа, 1994. – 143 с.

Долорес Завитренко, Мария Барбулат. Подходы к созданию единой системы раннего выявления и коррекции отклонений в развитии детей.

В последнее время в Украине внедряются необходимые меры по сохранению приобретенного опыта специального образования, вырабатывается новая стратегия коррекционно-воспитательной работы, создаются условия для реализации права детей с особыми потребностями на выбор типа учебного заведения и содержания и форм образования. Специфика учебной деятельности детей с особыми потребностями требует внесения существенных коррективов к содержанию, структуре и организации учебной и коррекционно-воспитательной работы. В статье рассмотрены подходы к созданию единой системы раннего выявления и коррекции отклонений в развитии детей. Особое внимание сосредоточено на проблеме умственного развития и умственного воспитания в детской психологии и педагогике. С этой целью рассмотрены обследования, дифференциальную диагностику и медико-психолого-педагогическую коррекцию отклонений развития детей.

Ключевые слова: аномальная ребенок, коррекция отклонений в развитии детей, умственное воспитание, дифференциальная диагностика, скрининг обследование, классификация детей с нарушением слуха.

Dolores Zavitrenko, Mariia Barbulat. Approaches to the creation of a unified system for early detection and correction of deviations in the development of children.

Lately in Ukraine necessary measures are inculcated in relation to maintenance of the purchased experience of the special education, new strategy of correction-educator works produced, terms are created for realization of right for children with the special necessities at choice as educational establishment and maintenance and forms of education. The specific of educational activity of children with the special necessities requires bringing of substantial correctives to maintenance, structure and organization of educational and correction-educator work. In the article, going is considered near creation of the single system of early exposure and correction of rejections in development of children. Special attention concentrated on the problem of mental development and mental education in child's psychology and pedagogies. An inspection, differential diagnostics and medical-psychology correction of rejections of development of children, is considered to that end.

Keywords: *anomalous child, correction of rejections in development of children, mental education, differential diagnostics, examination inspection, classification of children with violation of hearing.*

Стаття надійшла до редакційної колегії 27.10.2017

Інформація про авторів:

Завітренко Долорес Жораївна – кандидат педагогічних наук, старший викладач, Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка.

Барбулат Марія Руслановна – магістрант, Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка.